

Bahar 2020, Yıl: 5, Sayı: 9, ss. 1-19

Doi Number: 10.32579/mecmua.697105

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yükleme Tarihi: 02.03.2020 / Kabul Tarihi: 12.03.2020

Mehmet CİHANGİR *

ÖTEKİLEŞEN GÖÇMENLER¹

ÖZ

Yabancılaşma olarak da ifade edilen ötekileşmede kişinin kendisine ait olmayan bilgilerin, düşüncelerin, görüşlerin etkisinde kalması suretiyle kendine, toplumuna, kültürüne farklı bir gözle bakması durumu söz konusudur. Böyle bir değişim ve dönüşüm geçiren kimse kendisini, toplumunu, kültürünü, kısaca aidiyet hissettiği unsurları küçük görebilir, bunlardan dolayı aşağılanma duygusuna kapılabilir. Ötekileşme konusunun arka planında birçok faktör vardır ve kavrama etkisi olan faktörlerin tespit ve tahlilini yapmak disiplinlerarası bir çalışma gerektirmektedir.

Bu çalışmada ötekileşme konusu göç ve göçmenlik kapsamında ele alınacak ve adı geçen olgunun edebiyat alanındaki yansımalarına ışık tutulacaktır. Söz konusu bağlamda Fakir Baykurt'un *Koca Ren*, Jamal Mahjoub'un *Cinlerle Yolculuk* ve Mohsin Hamid'in *Gönülsüz Köktendinci* adlı romanlarında ötekileşmenin ne şekilde kurgulandığı ve okurlara sunulduğu üzerinde durulacaktır. Adı geçen eserlerdeki karakterler üzerinden Batılı devletlere göç etmiş Müslüman göçmenlerin girdikleri sosyal, kültürel, ekonomik ve daha birçok bakımdan farklı yeni ortamın onlar üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiği ve bu durumun onlarda ne şekilde bir değişim ve dönüşüme yol açtığı anlaşılmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmenler, Ötekileşme, *Koca Ren*, *Cinlerle Yolculuk*, *Gönülsüz Köktendinci*.

* Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mehmet-cihangir@hotmail.com

¹ Bu makale, "Koca Ren", "Cinlerle Yolculuk" ve "Gönülsüz Köktendinci" Adlı Eserlerde Göç/Göçmenlik ve Ötekileşme/Ötekileştirme başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

THE IMMIGRANTS WHO BE OTHERED

ABSTRACT

Being othered which is also stated as alienation, too is seeing with a different look respect to himself, his society, his culture because of being influenced foreign information, thoughts and opinions. A person who has undergone such a change and transformation may see himself, his society, his culture; may fall in a sense of humiliation. There are factors in the background of being othered and to analyse and determine the factors which affect the term requires an interdisciplinary study.

In this study will discuss being othered within the context of migration and immigration and will be shed light to samples in the field of literature of the mentioned phenomenon. In this context, it will be focused on how is fiction being othered and is presented to readers this term in novels named Fakir Baykurt's *Koca Ren*, Jamal Mahjoub's *Travelling With Djinn*s and Mohsin Hamid's *The Reluctant Fundamentalist*. It will be made an effort to understand that cause how to an effect and to change and to transformation on them of different from social, cultural, economic and more many aspects a new environment being included by Muslim immigrants who migrated to Western countries by way of varied characters in mentioned works.

Keywords: Immigrant, Immigrants, Being Othered, *Koca Ren*, *Traveling With Djinn*s, *The Reluctant Fundamentalist*.

Giriş

Kendine, kültürüne, toplumuna yabancılaşma olarak ifade edilen ötekileşmenin temelinde öteki vardır. Öteki kavramı; “diğeri, öbürü; sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan; öbür, diğeri; mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” (Türkçe Sözlük, 2011: 1862) şeklinde açıklanmaktadır. Böyle bir kavramsal tanım çerçevesinde “öteki”ne bakıldığı zaman bahsi geçenin kendisini merkeze konumlandığı, diğerlerini/onları karşısına aldığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Merkeze yerleştirilen “ben/biz”, diğerleri/onlar ise “öteki/ötekiler”dir. Bu bağlamda ben/biz ve diğerleri/onlar ötekinin oluşturulmasında önemli birer unsur olarak ifade edilebilir:

“Biz’ ve ‘onlar’ yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. ‘Biz’ ait olduğumuz grup anlamına gelir. Bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kendimi güvenli ve evimde hissedirim. Bu grup âdeta benim doğal ortamım, içinde olmaktan hoşlandığım ve huzur içinde döndüğüm yerdir. ‘onlar’ ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır” (Bauman, 2012: 51).

Aslında farklılıklar toplumsal yaşamın birer gerekliliği olarak düşünülebilir. Farklı her bir unsur diğerini tamamlayan, eksiklerini gidermeye yarayan öge/öğelerdir; “ilk insanlardan, tarihin çok eski çağlarından beri ancak sosyal olarak var olabilen yani tek başına var olamayan, ‘başkalarına’ ihtiyacı olan insanlar ‘biz’ duygusunu kurarken, aynı zamanda, paradoksal bir şekilde ‘ötekileri’de yaratıyorlar” (Kentel, 2012: 264). Dolayısıyla ben/biz ile öteki/onlar arasında nasıl bir ilişki olduğu konusuna dikkat çekildiğinde karşılıklı ortaya çıkan ve gelişen bir etkinin var olduğu görülecektir. Bir diğer ifadeyle ben/biz hakkında kullanılan açıklamaların öteki/onlar için de söz konusu olduğu, öteki/onlarla ilgili tanımların ben/bizi de kapsadığı söylenebilir. Bu yüzden “yazarın öteki diye tanımladığı, aslında kendisinden başkası değildir. Yazar, bir başkasını anlatırken kendinden yola çıkarak ürettiği çeşitli çıkarımlar ile karşıdakini açıklar” (Ulağlı, 2006: 87).

Edward Said de ben/biz ile öteki/onlar arasındaki ilişkiye vurgu yapmakta ve konuya şöyle bir açıklamayla somut bir biçim kazandırmaya çalışmaktadır:

Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile ‘barbarların toprakları’ dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde ‘bizim’ olan tanıdık bir uzam ile ‘bizimki’nin ötesinde ‘onlara’ ait olan yabancı bir uzam belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın bir biçimidir bu. Burada ‘keyfi’ sözcüğünü kullanıyorum, çünkü ‘bizim toprağımız – barbarların toprağı’ dedikten imgesel coğrafya çeşitlemesi, barbarların da bu ayrımlamayı kabul etmesini gerektirmez. Bu sınırları kendi zihnimize çizmek ‘biz’e yeter; ‘onlar’ böylelikle ‘onlar’ haline gelir, hem yurtları hem düşünceleri, ‘bizimkinden’ farklı olmasıyla belirlenir (Said, 2008: 63-64).

Said, ben/biz ile öteki/onlar arasındaki ilişkiyi zihinsel bir eylem olarak açıklamakta ve böyle bir durumun meydana gelmesini “keyfi” bir yaklaşım biçimi olarak ifade etmektedir. Said’in sözlerinden hareketle ben/biz ile öteki/onlar arasında kurgusal bir durumun var olduğu söylenebilir. Kurgusal bir özellik taşıyan ben/biz ve öteki/onlar arasındaki ilişkiyi F. Seda Kundakçı, ben ve ötekine biçilmiş roller bağlamında değerlendirir. Söz konusu rollerin icra edilmesinde özne olarak ben/biz’in önemli bir pozisyona sahip olduğuna vurgu yaparak “ben/biz/yerli olan, kural koyan, konuşan, yazan, akılcı olan, sınırları tanımlı ve katı olan, [...] öteki/onlar/yabancı kurallara tabi olan, dinleyen, okuyan, öznenin yaptığı planlamaya uyması beklenen, duygusal olan, sınırları değişebilir-muğlak olan ve özneye göre esnek olan” (Kundakçı, 2013: 69) şeklinde bir tasnifte bulunur. Dolayısıyla ötekileşmenin/yabancılaştırmanın temelinde yer alan “öteki”, farklı unsurların etkisiyle biçimlenen, kurgulanan, bir diğer ifadeyle yüklenilmiş rollerle ortaya çıkan bir olgudur.

Ötekileşme

Toplumla ilişkili her katmanda kendisine yer bulabilen ötekileşme hakkında farklı farklı pek çok açıklamanın yapıldığı ve kavramın değişen süreçlere göre şekil aldığı bilinmektedir. Genel anlamda ötekileşme; “bireylerin ve toplumların kendilerini, kendilerine ait olmayan fikirler aracılığı ile anlamaları ve anlamlandırmalıdır. Bu bir

kendine yabancılaşma ve kendi kendisinin ötekisi haline gelme sürecidir” (Uluç, 2009: 204).

Ötekileşmenin temelinde “bir kimlik bunalımı[nın]” (Şirin, 2006: 31) var olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle kişi ve kişilerin kendilerine, toplumlarına, kültürlerine, kısaca aidiyetleri olan unsurlara yabancılaşmalarında kim ve nereli oldukları, kendilerini nasıl ve nereye konumlandıkları sorgulanması gereken önemli faktörlerdir. Kişinin söz konusu faktörler bağlamında sorunlar yaşaması, onun ötekileşmesine, özünden uzaklaşmasına, ait olduğu dünyadan kopmasına yol açabilmektedir.

Ötekileşmeye sebep olan pek çok unsur sayılabilir. Güliz Uluç bunları “edebiyat, toplumlararası ilişkiler ve medya” (Uluç, 2009: 204) olarak sıralasa da tarihî, coğrafi, sosyal, kültürel ve ekonomik nedenler başta olmak üzere farklı farklı daha birçok faktörün ötekileşmeye etki ettiği söylenebilir.

Ötekileşme bazı zamanlarda ötekileştirmeden de kaynaklanabilmektedir. Söz gelimi Batılı ülkelere göç eden veya etmek zorunda kalan Müslüman toplulukların ev sahibi ülke vatandaşları tarafından kültürlerinden, aidiyetlerinden dolayı aşağılanmaya hedef olmaları, hakarete uğramaları, fizikî ve sözlü saldırılara maruz kalmaları göçmenlerin kendilerinden başlayarak toplumlarına, kültürlerine karşı bir utanma hissine kapılmalarına ve bu yüzden ait oldukları toplumdan kopmalarına sebep olabilmektedir. Bu yüzden “günümüz modern metropollerinde yaşayan insanlar belirsizlik, güvensizlik, yoksulluk, eşitsizlik, yalnızlık, iletişimsizlik, korku ve arzuların karşı konulmaz gücü karşısında karşılaştıkları sorunlara ilişkin kendi çözümlerini üretmeye” (Kaya, 2006: 27) yönelik çabalarını ötekileşmek istememenin bir sonucu olarak da ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla ötekileşmenin artalanında sürekli güncelliğini koruyan farklı faktörler vardır ve kişi bulunduğu ortamda bahsi geçen faktörlerin etkisiyle zihin dünyasından ortaya koyduğu eylemlere kadar değişim ve dönüşüm geçirebilmektedir, kısaca ötekileşme sorunu yaşayabilmektedir.

Ötekileşen Göçmenler Bağlamında *Koca Ren, Cinlerle Yolculuk² ve Gönülsüz Köktendinci^{3/4}*

Bu çalışmada ötekileşme, göç ve göçmenlik bağlamında ele alınacak olup incelemesi yapılacak romanlardaki karakterler üzerinden konu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ele alınan her üç eserde ötekileşmeye pek çok karakter üzerinden göndermede bulunulduğu söylenebilir. *Koca Ren*'de söz konusu karakterlerden birisi Salim Sarıkaya'dır. Salim ve ailesi Almanya'ya göç etmeleriyle birlikte ciddi anlamda uyum sorunları yaşamaktadır. Söz gelimi yüksek beklentilerle Almanya'ya getirdiği oğlu Adem okulunda sorunlar yaşamakta, bu durum ise Adem'in derslerinde istenen başarıyı gösterememesine neden olmaktadır. Baba Salim Sarıkaya gördüğü ve görüştüğü tüm arkadaşlarına Adem'in yaşadığı söz konusu sıkıntıları paylaşmakta ve onlardan fikir almak arzusundadır. Ancak o bir türlü istediği gibi bir sonuca

² Asıl adı *Travelling With Djinn*s olan eser Roza Hakmen tarafından 2005 yılında *Cinlerle Yolculuk* başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.

³ Asıl adı *The Reluctant Fundamentalist* olan eser Figen Yanık tarafından 2013'te *Gönülsüz Köktendinci* başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.

⁴ Bu çalışmada incelenecek romanların orijinal metinlerinden yararlanılacak ve İngilizceden Türkçeye çeviriler yazar tarafından yapılacaktır.

ulaşamamakta ve Adem'in uyum sorunlarına çözüm bulamamaktadır. Böyle bir sıkıntı Salim Sarıkaya'yı üzmemekte ve çaresiz kalmasına sebep olmaktadır.

Salim Sarıkaya'nın bir diğer erkek çocuğu Adnan ise eğitimini Türkiye'de tamamlaması, öğretmen olup öğrenciler yetiştirmek suretiyle vatanına fayda sağlaması amacıyla baba Sarıkaya tarafından ülkesinde bırakılmıştır. Ancak Adnan Türkiye'de farklı siyasal eylemlere katıldığı gerekçesiyle tutuklanmış ve idamla yargılanmaktadır. Salim, oğlu Adnan'ın yaşadıklarından dolayı çok üzülmemekte ve ondan uzak olduğundan dolayı da ayrıca sızlanmaktadır. Bu yüzden Salim Sarıkaya gerek Adem ve Adnan gerekse Almanya'da yaşadığı zorlu yaşam koşulları nedeniyle Türkiye'ye dönmeyi ve orada yaşamını devam ettirmeyi planlamaktadır. Ancak o "bu emek göçü, iki grup insana vurdu kötü vurdu: Kadınlara, çocuklara... Ama kadın erkek hepimize vurdu. Dönemedik. Dönsek acaba biz eski biz miyiz? Değişen yalnızca iş ve yaşam çevremiz değil; ayrılıklar içimizi de değiştirdi" (Baykurt, 2003: 7) sözleriyle dönmek isteyip de dönemediklerini ifade etmektedir

Baba Salim'in alıntılanan ifadelerinden pek çok sorun yaşasa da Almanya'da kalıp yaşamını burada devam ettirmekten başka çaresinin olmadığı anlamı çıkmaktadır. Sarıkaya, arzuladığı halde vatanına dönemediği ve bu duruma en temel nedenlerden birinin de kendilerinde meydana gelmiş değişim ve dönüşümler olduğu, kısaca onun Almanya'da geçirdikleri zaman içerisinde farklı bir kişiliğe büründüklerini vurgulamaya çalıştığı söylenebilir.

Koca Ren'de ötekileşme bağlamında örnek verilebilecek bir diğer karakter Kenan'dır. Kenan ve arkadaşları acıkırlar ve bir şeyler yemek için hep birlikte lokantaya gitmeye karar verirler. Yol üzerinde Kenan karşılaştığı Türklerin konuşmalarına tanıklık eder ve kendi kendine şöyle düşünür; "işte böyle hallerimiz! Seslerimiz hâlâ geldiğimiz yıllardaki gibi kırsal! Bakalım daha ne kadar sürer" (Baykurt, 2003: 54). Kenan, tanıklık ettiği Türklerin konuşmalarını küçümsemekte ve onların uzun bir zamandan beri Almanya'ya gelmiş olmalarına rağmen halen konuşma, üslup gibi konularda değişmediklerini eleştirmektedir. Kenan'ın bahsi geçen hali ötekileşme, kendi toplumuna bir yabancılaşma olarak ifade edilebilir.

Koca Ren'de ötekileşme örneklerini yazar Baykurt kendi milletinden insanlar üzerinden kurguladığı gibi ait olduğu din mensupları çerçevesinde de işlemektedir. Söz gelişi romanın bir bölümünde şöyle bir ifadeyi okurlarla paylaşılır:

"Türkiye Müslüman olduğu için mi ilerlemiyor? Bu yüzden mi parasının değeri sürekli düşüyor? Hayır, sorunu böyle korsak yanılırız. Böyle değil, ama dolaylı olarak böyle. Bugün Müslümanlardan bir tek ulus göster, teknikte ileri gitmiş olsun! Bilimde ileri gitmiş olsun! Ekonomik yönden, örneğin yalnızca Araplar var, onlar da son yüzyılda petrol varsılı! Yarın 2000 li yıllarda bitince ne halt edeceklerini Tanrı bilir! Petrol bitince kendileri de bitecek. Dibini, derinini bilmem, ama düşündüğüm kadarıyla bizdeki yasaklar ağır! Bizde her şey sınırlı. Her şey sınırlı olunca kafalar da sınırlı, ilerleme olamıyor" (Baykurt, 2003: 45)!

Bu alıntıda Türklerin yaşadığı sorunlarla Müslüman olmaları arasında ilişki kurulmakta ve buradan hareketle tüm Müslüman dünyasını kapsayan bir eleştiri yapılmaktadır. Aslında İslam dünyasında yaşanan sorunların sadece Müslüman

milletlerin kendilerinden kaynaklandığını düşünmek ve konuyu böyle bir yaklaşımla ele almak kişinin doğru bir sonuca ulaşmasını sağlamayacaktır.

İslam coğrafyasında meydana gelen sıkıntıların birçok nedeni vardır. Söz gelimi bunlardan birinin emperyalist devletlerin Müslüman ülkelere yaptıkları saldırılar olduğu göz ardı edilmemelidir. Irak ve Afganistan'ın mevcut durumu bu bağlamda örnek olarak verilebilir. Irak'ın özgürleştirilmesi, halkın refahının ve mutluluğunun artırılması, diktatör yöneticilerden kurtarılması gibi gerekçelerle yapılan Amerikan işgalinden sonra ülke birçok anlamda kaosa sürüklenmiştir. Söz konusu durum ülke hakkında sunulan raporlara da yansımaktadır:

“Bölge uzmanlarının Irak'ta kontrolü sağlayacak ve yeni yönetime halk desteğini getirecek temel unsur olarak öne çıkarttıkları Irak halkının çoğunluğu için elle tutulur belirgin ilerleme ve refah sağlayabilecek önlemlerin alınması gerektiğini söylemelerine rağmen, gelinen noktada Irak'ta petrol üretimi hala Saddam dönemdeki üretimin altında seyrediyor, hala her gün elektrik kesintileri gerçekleşiyor ve hala pek çok kişi işsiz ve gelirsiz yaşamaya çalışıyor, okullar kapalı, sağlık sistemi çökmüş durumda [dır]” (Aydın, Özcan, Kaptanoğlu, 2007: 14).

Raporda da vurgulandığı üzere askerî müdahale sonrası Iraklıların yaşama temas eden kaygılarının ve güvenlik sorunlarının daha da fazlaştığı ve özgürlüklerinin ise azaldığı söylenebilir. Anılan durum ülkenin geleceğini karartmakta ve devleti belirsiz ve kaotik bir konuma sokmaktadır. Böyle bir hal ise sayıları yüz binleri bulan insanın başka topraklara göç etmesine neden olmaktadır:

“Kendini güvende hissetmeyen gruplar güvenli alanlara göç ederek hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. Irak'ta göç eden gruplar çoğunlukla orta ve eğitimli sınıflardan oluşmaktadır. Bu grup, geleceğin Irak'ının üzerine inşa edileceği sosyal katmandır. Göç ve mültecilik olgusu istikrarlı Irak kurma girişimlerini daha da zorlaştırmaktadır” (Aydın, Özcan, Kaptanoğlu, 2007: 65).

Dolayısıyla Müslümanların geri kalmasından ve bilimsel, teknolojik, sosyal, kültürel ve daha birçok açıdan ilerleme kaydedememesinden sadece Müslümanların kendilerini neden olarak kabul etmek sorunu oryantalist bir bakışla ele almak anlamına gelir.

Cinlerle Yolculuk'ta da ötekileşme birçok karakter üzerinden işlenir. Özellikle Yasin ve ablası Yasmina üzerinden konuya çok fazla gönderme olduğu dikkati çekmektedir. Söz gelimi Yasin'in Avrupalı bir kadınla evli olması, onunla ablası arasındaki önemli tartışma nedenlerinden biridir. Yasmina kardeşi Yasin'i böyle bir evlilik yaptığından dolayı azarlamakta ve hatta dinine ve kültürüne hakaret ettiği gerekçesiyle onu bir “hain” olarak görmektedir (bkz. Mahjoub, 2004: 163).

İkilinin tartışmalarında verilen örneğe benzer pek çok konu bulunmaktadır. Söz gelimi Yasin eşini ve oğlunu da yanına alarak Sudan'a kısa süreli bir ziyaret gerçekleştirir. Sudan'da bulunduğu süre zarfında Yasin edindiği izlenimlerini notlaştırır ve ziyaret sonrası döndüğü İngiltere'de bu notları kitaplaştırır. Hatta söz konusu eser “Natchford Blanch Memorial Prize” (Mahjoub, 2004: 210) ödülüne layık görülerek kitap raflarında yerini alır. Ancak Sudan hakkında kardeşi tarafından

kaleme alınan kitabın içeriğinden rahatsız olan ve öfkelenen Yasmina, Yasin'e tepkisini şöyle dile getirir:

“How you could say those things, about us? About our home? The poverty. The dirt. The misery. [...] Every prejudice they have in this country about us being backwards. Underdeveloped. Savages. At each other's throats. The rubbish heaps. The homeless children who sniff petrol” (Mahjoub, 2004: 290).⁵

Yasmina'nın öfke dolu sözleri karşısında söyleyecek çok fazla argüman bulamayan Yasin sessiz kalmaya ve tepkisini kendi içinden dile getirmeye çalışır. Yasin, Sudan hakkında yazdığı kitapta yer alan tespitlerin sadece birer izlenimden ibaret olduğunu, böyle bir eserle ülkesini ve milletini küçük düşürmeyi amaçlamadığını ifade eder ve “we have to face the facts” (Mahjoub, 2004: 324)⁶ açıklamasıyla konuya vurgu yapar.

Cinlerle Yolculuk'ta ötekileşmeye farklı örnekler üzerinden değinilmeye devam edilir. Yasin, eşi ve çocuğuyla yaptığı Sudan ziyaretinde büyüdüğü, yetiştiği evinde misafir olarak ikamet eder. Ancak o bu evde adaptasyon sorunu yaşar ve böyle bir durumu şu sözlerle dile getirir:

“Coming back was not just a matter of physically returning, there were other adjustments to be made, gaps that had to be compensated for. [...] I was odd staying in the old house. It looked different. Everything that was left from our childhood looked smaller and less significant than I had imagined in my absence” (Mahjoub, 2004: 203-204).⁷

Söz konusu pasajda Yasin, çocukluğunu geçirdiği kendi evinde geçici olarak tekrar ikamet ettiği esnada yaşadığı adaptasyon sıkıntısına vurgu yapmıştır. Bu ifadelerle o, İngiltere'de bulunduğu süre zarfında kendisinde meydana gelen ötekileşmeye, bir diğer söylemle yabancılaşmaya göndermede bulunmaktadır. Dolayısıyla Yasin, söz konusu durumu bir sorun olarak kabul etmiş olup bunu bizzat kendi ağzından dile getirmiş olduğu söylenebilir.

Gönülsüz Köktendinci'de ötekileşme sorununa Cengiz karakteri üzerinden vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'daki ikiz kulelere yapılan saldırılardan sonra Afganistan, Amerika ve müttefikleri tarafından teröre ve teröristlere destek sağladığı gerekçesiyle işgale uğramıştır. Söz konusu işgalin etkileri doğrudan ve dolaylı olarak Afganistan'a komşu bir devlet olan Pakistan'da

⁵ “Sen nasıl vatanımız ve bizim hakkımızda böyle şeyler yazabildin? Fakirlik. Pislik. Perişanlık. [...] Bizim geri kalmışlığımız hakkında bu toplumda mevcut tüm önyargılar. Az gelişmişlik. Elleri birbirlerinin boğazında olan vahşiler. Çöp kümeleri. Gaz koklayan evsiz çocuklar.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

⁶ “gerçeklerle yüzleşmemiz gerekiyor.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

⁷ “Geri gelmek, sadece fiziksel bir geri dönüş eylemi değildir. Boşlukları dolduracak bazı intibak ayarlarının yapılması lazım gelir. [...] Kaldığım eski ev, bana yabancı geliyor ve farklı görünüyordu. Çocukluk döneminde bıraktığım her şey bana, mevcut olmadığımda hayal ettiğimden daha önemsiz ve sıradan görünüyordu.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

da hissedilmektedir. Ailesiyle yaptığı telefon görüşmelerinde ülkede yaşanan sıkıntılardan haberdar olan Cengiz, böyle zor zamanlarda vatanının ve ailesinin yanında olmak ve sorunlarını paylaşmak amacıyla ülkesi Pakistan'a kısa süreli bir ziyaret gerçekleştirir. Uzun bir yolculuğun ardından evine ulaşan Cengiz -tıpkı *Cinlerle Yolculuk*'taki Yasin gibi- doğduğu, büyüdüğü evinde uyum sorunları yaşamaya başlar ve bu durumu şöyle açıklar:

“There are adjustments one must make if one comes here from America; a different way of observing is required. I recall the Americanness of my own gaze when I returned to Lahore that winter when war was in the offing. I was struck at first by how shabby our house appeared, with cracks running through its ceilings and dry bubbles of paint flaking off where dampness had entered its walls. The electricity had gone that afternoon. [...] Our furniture appeared dated and in urgent need of reupholstery and repair. I was saddened to find it in such a state –no, more than saddened, I was shamed. This was where I came from, this was my provenance, and it smacked of lowliness” (Hamid, 2008: 140-141).⁸

Cengiz, evinde geçici olarak ikamet etmeye başlamasıyla birlikte Amerika'da bulunduğu süre zarfında kendisinde bir değişim ve dönüşüm meydana geldiğini fark etmiş; evine, toplumuna, kültürüne yabancılaşmış olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir. Nitekim kahraman “it occurred to me that the house had not changed in my absence. I had changed; I was looking about me with the eyes of a foreigner” (Hamid, 2008: 141)⁹ sözleriyle kendisinde meydana gelmiş değişim ve dönüşümü kabullenmektedir. Bakış açısındaki ötekileşmeyi fark eden ve bu durumu kabullenen Cengiz “I resolved to exorcize the unwelcome sensibility by which I had become possessed” (Hamid, 2008: 141)¹⁰ dedikten sonra ancak evin iç özelliklerini fark edebildiğini, evin kendine özel güzellikler taşıdığını görebildiğini belirtmiştir. Nitekim söz konusu özellikler karşısında “I wondered how I could ever have been so ungenerous –and so blind” (Hamid, 2008: 141-142)¹¹ sözleriyle şaşkınlığını dile getirmiştir.

Özetle her üç eserde ötekileşme sorununa yazarların farklı kurgularla değinmiş oldukları tespit edilmiştir. *Koca Ren*'de söz konusu bağlamda birçok karakter üzerinden konu işlenirken, *Cinlerle Yolculuk*'ta çoğunlukla Yasin ve ablası Yasmina

⁸ “Bir kimse Amerika'dan buraya geliyorsa, mutlaka yapması lazım gelen uyum ayarları vardır. Farklı bir bakış açısı gerektirir. Savaş olasılığının devam ettiği kış, Lahor'a geldiğim zaman, olaylara bakış açımın ne denli Amerikanvari bir biçim aldığını hatırlıyorum. İlk olarak beni, tavandaki çatlakları ve duvardaki nem kaynaklı boya kabarcıklarıyla evimizin nasıl kötü bir görüntüye sahip olduğu etkilemişti. Öğleden sonra elektrikler kesildi. [...] Mobilyalarımızın modası geçmiş ve acil bir şekilde tamir edilmelerinin lazım olduğu anlaşılıyordu. Evimizi bu durumda görmek üzülmeme neden oldu. Hatta üzülmekten öte beni utandırmıştı. Ben burada doğmuştum ve kökenim buraya aitti.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

⁹ “anladım ki burada olmadığım süre zarfında ev değişmemişti, ben değişmiştim. Bir yabancıнын bakış açısıyla çevremi bakıyordum.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

¹⁰ “bana hükmeden bu nahoş anlayışı kendimden uzaklaştırmaya karar verdim.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

¹¹ “nasıl böyle pinti ve kör kaldığıma ben de şaşırdım.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

etrafında sorunun ortaya konulduğu görülmüştür. *Gönülsüz Köktendinci*'de konuya Cengiz karakteri üzerinden göndermeler yapılmıştır.

Doğu ve Doğulu İmgesi

Bu çalışmada ötekileşme bağlamında ele alınacak bir diğer başlık Doğu ve Doğulu imgesidir. İncelemesi yapılan romanlardaki paylaşımlardan bazılarında Doğunun ve Doğulu toplumun eser yazarları tarafından Batılı bir yaklaşımla kurgulandığı ve okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. Romanlardan konuyla ilgili örneklere geçmeden önce Doğu ve Doğulular hakkında çalışma yapanlarla ilgili bilgi vermekte fayda vardır. Doğu ve Doğulu üzerine eser üretenler iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilk kısmı oryantalistlerdir. İkinci grup ise oto-oryantalistlerdir. Oryantalistlerle ilgili çok kısa şöyle bir tanım yapılabilir:

“Toplumsal, siyasal ve iktisadî yaşamıyla, bugünüyle ve geçmişiyle, kısacası her yönüyle Doğu üzerine araştırmalarda bulunur. Yine Orient kelimesinden türeyen “oryantalist” ise, Doğu ile herhangi bir amaç için ilgilenen, araştırma yapan, Doğuyu tasvir eden anlamına gelir” (Metin, 2013: 44).

Oryantalizm ve oryantalist, Doğu ve Doğulu hakkındaki araştırmaları kapsayan çalışmalara verilen kavramsal birer başlık olarak açıklanmaktadır. Türkçede Şarkiyatçılık olarak da ifade edilen Oryantalizm terimini Edward Said tanım ve işlev konusunda şöyle ifade etmektedir:

“Şarkiyatçılık, en kolay kabul gören nitelemeye göre, akademik bir şeydir; bu etiket bir takım akademik kuruluşlarda hala kullanılıyor. İster özel ister genel özellikleriyle uğraşsın –antropolog, sosyolog, tarihçi ya da filolog olması fark etmez- Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark’ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır, yaptığı iş de Şarkiyatçılıktır” (Said, 2008: 12).

Oryantalizm ve oryantalist kavramları üzerine verilen her iki açıklamadan Doğu ve Doğulu toplumla ilgili yapılan çalışmaların kast edildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda verilen pasajdan hareketle bir kişinin oryantalist olabilmesi için Batılı olması, Doğu ve Doğulu toplum üzerine eserler meydana getirmesinin gerektiği söylenebilir.

Doğu ve Doğulular hakkında araştırma/inceleme yapan kimseler Batılı değil de Doğulu ise oto-oryantalist olarak ifade edilmektedir. Özlem Ezer Oto-oryantalizmi “Kendine-garbiyatçılık” (Ezer, 2012: 34) terimiyle açıklarken, Güliz Uluç ise adı geçen terimi “kendi kendini oryantalize etmek” şeklinde ifade etmekte ve şu sözlerle tanımlamaktadır:

“Kendi kendini oryantalize etmek (oto-oryantalizm ya da self-oryantalizm) bireylerin ve toplumların kendilerini, kendilerine ait olmayan fikirler aracılığı ile anlamaları ve anlamlandırmalarıdır. Bireylerde ve toplumlarda kendilerine ait yanlış bilincin oluşumunda edebiyat, toplumlararası ilişkiler ile birlikte medyanın da yadsınamaz önemde rolü bulunmaktadır. Bu, kendine yabancılaşma ve kendi kendisinin ötekisi haline gelme sürecidir. Bireylerin, toplumların kendi inanışlarına ve toplumsal pratiklerine yükledikleri anlamların genel geçerlilik ile çeliştiğini

düşünmeleri ve kendi farklılıklarının yine kendileri tarafından mahkum edilmesi şeklinde de ifade edebileceğimiz kendi kendini oryantalize etmek aynı tarihi taşıyan öznelerin birbirlerini “öteki” olarak gördükleri ve davrandıkları garip bir durumu işaret eder” (Uluç 2009: 204).

Ele alınan romanlarda oto-oryantalist söylemlere birçok bölümde yer verildiği ve yazarların kendi toplumları hakkında olumsuz içerik taşıyan kurgular oluşturdukları tespit edilmiştir. İncelemesi yapılan her üç eserin Doğulu yazarlar tarafından kaleme alınmasından hareketle söz konusu bağlamda ortaya konulan kurguları oto-oryantalist bir yaklaşım biçimi olarak açıklamak mümkündür. Adı geçen eserlerde konu birden fazla karakter üzerinden örneklendirilebilir.

Koca Ren'de pek çok Türk çocuğunun eğitim gördüğü Alman okulunda bir veli toplantısı düzenlenir. Çocukların hem babaları hem de anneleri davet edilmiş olmasına rağmen toplantıya çoğunlukla babaların geldiği, ancak annelerin iştirak etmediği görülür. Söz konusu durum Alman okul idaresinin de dikkatini çeker ve söz konusu durumun nedeni Alman idareciler tarafından sorulur. Birçok Türk veli konuyla ilgili farklı farklı gerekçeler öne sürer. Bu meseleyle ilgili söz alanlardan birisi de Salim Sarıkaya'dır. O şöyle bir ifadeyle durumu Almanlara açıklamaya çalışır: “Efendim burada bizim üstümüzde tıpkı Türkiye’de olduğu gibi, yani nasıl anlatayım, bir baskı var. Birbirimizin baskısı. Bu yüzden eşlerimizi toplantılara getiremiyoruz” (Baykurt, 2003: 113).

Sarıkaya'nın sözlerinden Türklerin kadınlarını eve kapattıkları, söz konusu durumun meydana gelmesinde toplumsal baskının önemli bir faktör olduğu anlamı çıkmaktadır. Bu sözlerden doğrudan olmasa bile dolaylı yoldan böyle bir mana çıkarımı yapılabilir.

Yazar Baykurt, böylesi ifadeleri karakterlere dolaylı biçimlerde kullandığı gibi eserin bazı bölümlerinde doğrudan doğruya söylettirdiği de görülmektedir. Söz gelimi Kenan ve arkadaşları birlikte havuza giderler ve burada bulunan bir kadın dikkatlerini çeker. Kendi aralarında söz konusu kadınla ilgili bir tartışma meydana gelir. Kızın hangi milletten olup olamayacağı üzerine iddialaştıkları esnada Adem, onun bir Türk kızı olduğunu ifade eder. Adem'in kadın hakkındaki açıklamasını kabullenmeyen Cemal şöyle bir tepki verir; “Türk kızının ne işi var burada? Onlar ana babaları tarafından eve kapatılmayı bilir! Bir de başlarını örtüp Kur'an kursuna gitmeyi. Sarı fıstık asla Türk kızı olamaz” (Baykurt, 2003: 48).

Bu alıntıda Türk kızları ev hapsedilen varlıklar olarak gösterilmekte ve söz konusu durum doğrudan İslam ile ilişkilendirilmektedir. Eserden verilen her iki örneği de oto-oryantalist bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim söz konusu söylemin benzerlerinin oryantalistler tarafından da dile getirildiği bilinmektedir. Söz gelimi oryantalist söylemde “Müslüman kadın” şu ifadelerle tanıtılmaktadır; “bu kadın, ‘tekil ve birey’ olmak yerine, haremdeki kadınlar gibi çoğuldur, yani ‘kadınlar’dır. Birey olamamıştır. Büyük bir kalabalığın isimsiz üyeleridir. Oriental kadın, Müslüman’dır ve örtülüdür” (Acun, 2007: 95). Müslüman kadının tanımındaki oryantalist bakış açısının geçmişte olduğu gibi mevcut zamanda da varlığını farklı söylemlerle sürdürdüğü bir durum tespitidir:

“XIX. yüzyıldaki tipik Doğu imgeleri olan ve bugün hala geçerliliklerini koruyan harem, cariyeler, Doğulu despotun (sultan) sınırsız cinsel özgürlüğü en bilinenleridir. Şüphesiz bunlar gerçek bilgilerden ulaşılmış sonuçlar değil, Batılının kendi dünyasına ait korkuların, arzuların ve fantezilerin ifadesidir. Bu imgeler oryantizm aracılığıyla Batı kültürüne girdikten sonra toplumda yer edinmiş, bir metinden diğerine aktararak yeniden üretilmiş, pekişmiş, kültürde yerini almış ve ‘gerçeklik’ kazanmışlardır. Günümüzde ‘gerçeklik’ kazanmış bu imgelerin kullanılışlarına dair sayısız örnek vardır. İmgeler, kanaatler ve kurgularla oluşan ve kuşaktan kuşağa aktarılan oryantalist söylem bu konuda geniş imkânlar sunar” (Taşar, t.y: 171).

Tarihsel süreçte yapılan eklemelerle oluşan birikimin oryantalist söylemlerin gücünü daha fazla artırmış olduğu düşünülebilir. Ancak mevcut zamanda da farklı disiplinler üzerinden toplumsal algının bu konuda şekillendirilmeye çalışıldığı bilinmektedir:

“Romanlar, bilimsel kitaplar veya hikâyeler, Almanların zihinlerinde cahil, özgür olmayan, ezilmiş, kimsenin, özellikle de hemcinsleri Almanların beğenmediği pis işlerde çalışan bir Müslüman kadın imajı oluşmasına katkı sunmuştur. Müslüman kadının bu durumlarını eleştirel olarak ve iyileştirmeye yönelik ele alan bazı çalışmalar da, esasen söz konusu imajı doğrulayarak aynı imaj oluşumuna destek vermiştir” (Tosun, 2016: 260).

Ötekileşme bağlamında oto-oryantalist kurgulara *Koca Ren*’den bir diğer örnek temizlik üzerinden verilebilir. Eserde Alman karakterlerden bazıları kirli oldukları, pis koktukları şeklinde ötekileştirici yaklaşımlar içeren ifadelerle Türklerin temizlik yönünü eleştirdikleri gibi benzer söylemlerin söz konusu romanda Türk karakterlere de yüklendiği görülür. Kenan ve arkadaşları acıkırlar ve bir şeyler yeyip içmek amacıyla gidecekleri mekânı kendi aralarında kararlaştırmaya çalışırlar. Bu esnada gruptaki kişilerden biri yeni açılan bir Türk lokantasından bahseder ve arkadaşlarına buraya gidip yemek yemeyi teklif eder. Gruptaki diğer kişiler de bu teklife olumlu yanıt verirler. Her ne kadar Kenan söz konusu yere gitmeyi kabullense de şöyle bir ifade de bulunur; “siz bilirsiniz! Ne olsa Türk doyumevidir! Pistir mistir ama gidelim (Baykurt, 2003: 53) .

Bu paylaşımları okuyan bir kişinin zihin dünyasında Türklerin temizliğe önem vermedikleri, kirli ve pis oldukları şeklinde bir algı ortaya çıkabilir. Dolayısıyla böyle bir söylemi oto-oryantalist bir yaklaşım biçimi olarak ifade etmek mümkündür.

Olumsuz içerikli Doğu ve Doğulu imgesi bağlamında *Koca Ren*’den verilecek bir diğer örnek ise havaalanında yaşanan bir sohbet üzerinden işlenir. Hacer Hanımın oğlu Adnan Türkiye’de siyasal nedenlerle hapis yatmakta ve onun mahkeme süreci devam etmektedir. Adnan’ın idamla yargılanmasından dolayı Hacer Hanım ve ailesi çok fazla tedirgin bir ruh hali içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Her ne kadar kendileri Almanya’da bulunsalar da, akılları Türkiye’de mahkemesi görülen Adnan’ın yanındadır. Bu yüzden ara ara Hacer Hanım oğlunun durumunu yerinde tetkik için Türkiye’ye gitmektedir.

Yine böyle bir amaç çerçevesinde Hacer Hanım Türkiye'ye gidecektir ve ailenin diğer fertleri annelerini uğurlamak için havaalanına gelmiştir. Uçağın hareket saati beklenirken aile üyeleri kendi aralarında farklı konular hakkında sohbet ederler. Bir ara sohbet dünya genelinde meydana gelen uçak kaçırımları üzerinden devam eder ve Aydan annesine, eğer uçak kaçırılırsa “bedavadan Lübnan, Sudan, Ürdün” gibi ülkeleri görebileceğini şaka yollu bir üslupla dile getirir (bkz. Baykurt, 2003: 18).

Yukarıdaki satırlarda Lübnan, Sudan, Ürdün gibi Müslüman ülkelerin terör ifadesiyle yan yana verilmesi, Müslümanları terörle ilişkilendirmeye çalışan bazı oryantalistlerin söylemlerini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla bu sözler, doğrudan olumsuz bir Doğu ve Doğulu imgesi kapsamında değerlendirilebilir.

Cinlerle Yolculuk'ta da Doğu ve Doğulular hakkında olumsuz içerik taşıyan kurguların okurlarla paylaşıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bağlamda birçok karakter üzerinden kurgular yapıldığı söylenebilir. Bunlardan biri Yasin ile büyük annesi Habboba arasında geçen bir diyalog üzerinden okurlara sunulur. Yasin, büyük annesi Habboba'ya babasının hangi nedenlerle İngiltere'ye gittiğini ve orada eğitim almak istediğini sorar. Habboba ise Yasin'e şöyle bir cevap verir; “I asked him what he thought he was going to do there. Who asked him to change the world? Why go an live there? What for? Things are the way they are because Allah put them that way. He never had an answer” (Mahjoub, 2004: 61).¹²

Habboba'ya göre oğlunun İngiltere'ye gitmesinin hiçbir gereği yoktur. Bir diğer ifadeyle oğlunun İngiltere'de gazetecilik eğitimi alması ve ülkesi Sudan'a geri dönüp vatanına bu yolla kazanım sağlaması kendisini yormaktan başka bir şey değildir. Böyle bir bakış açısına göre kaderde yazılı olan ne ise kişi ve toplumların bunları yaşayacakları kesindir ve söz konusu durumun değişmesi hiçbir suretle mümkün değildir. Bu sebeple Sudan'ın kalkınması için Yasin'in babasının verdiği uğraşın hiçbir anlamı yoktur.

Bu paylaşım, Müslümanları kadercî ya da kadere teslim olan varlıklar olarak yansıtan oryantalist söylemleri hatırlatmaktadır. Nitekim benzer ifadelerin oryantalistler tarafından da çok fazla dile getirildiği bilinmektedir. Söz gelimi Fransız Oryantalist Théophile Gautier'in “İstanbul” adlı seyahatnamesinde Türkler kadercî oldukları ve tembelliklerini, ihmalkârlıklarını kadere yükledikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir:

“Neredeyse tamamı ahşaptan inşa edilmiş bu şehir ve Türk kaderciliğinin sonucu ihmal yüzünden çıkan yangın, İstanbul için olağan bir olaydır. Burada altmış yıllık bir eve ender rastlanır. Camiler su bentleri, çeşmeler ve surlar, Fener'de birkaç Rum evi ve Galata Cenevizlilerden kalma bir-iki yapı dışında, İstanbul'un bütün evleri ahşaptır. Geçmiş devirler, alevlerin boyuna süpürdüğü bu toprakta hiçbir iz bırakmamışlardır” (Gautier, 2007: 233).

¹² “Orada (İngiltere'de) ne yapacağımı düşünüyorsun diye ona sordum. Kim ondan dünyayı değiştirmesini istedi? Hangi amaçla oraya gidecek ve orada yaşayacak? Ne için? Olaylar, yaşananlar Allah böyle uygun gördüğü için bu durumdadır. O kesinlikle sorulara cevap vermedi.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

Bu alıntıda Gautier, İstanbul'da baş gösteren yangınlardan sorumlu olarak Türkleri görmekte ve Türklerin kaderci anlayışlarının bahsi geçen yangınların ortaya çıkmasında ve büyümesinde önemli bir faktör olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu çerçevede örnek verilecek bir diğer oryantalist yazar Edmondo de Amicis'tir:

“Onun [Türk] için her şey mukadderdir; insan kaderin elinde sadece bir oyuncaktır; beşeri şeylere yazıldığından başka bir istikamet vermek için çırpınması faydasızdır; dünya bir handır; Allah insanı ora ibadet ederek ve kendi eserlerine hayranlık olarak geçmesi için yaratmıştır. Allah nasıl bilirse öyle yapsın; bırakalım düşecek şey düşsün, geçecek şey geçsin; yenilemek, muhafaza etmek için yorulmayalım” (Amicis, 2013: 376).

Gerek Gautier gerekse Amicis'ten yapılan alıntılardan hareketle Müslümanları kaderci gösterme bağlamında oryantalistlerin söylemleriyle Habboba'nın ifadeleri arasında önemli oranda bir benzerlik olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla anılan kurguyu oto-oryantalist bir yaklaşım biçimi olarak yorumlamak mümkündür.

Cinlerle Yolculuk'ta konu farklı karakterler üzerinden işlenmeye devam edilir. Yasin, ziyaret amaçlı Sudan'a gelir, ancak havaalanında yaşadığı bürokratik bir sorun nedeniyle ülkesine giriş izni alamaz. Oğlunun sıkıntı yaşadığını öğrenen babaya havaalanında görev yapan bir tanıdığı yardımcı olur. Böylelikle sorun çözülür ve baba oğluna kavuşur. Aile hep birlikte havaalanından ayrılıp evlerine döndükleri esnada Yasin ile babası arasında şöyle bir diyalog geçer; “here, in this country you need friends. You get nowhere without them. It's not like in England” (Mahjoub, 2004: 203).¹³

Alıntıda İngiltere ile Sudan arasında karşılaştırma yapılmaktadır. Verilen diyalogtan Sudan'da sorunların çözüme kavuşturulmasında bireysel ilişkilerin gerekli olduğu, İngiltere'de ise kanun ve kuralların uygulandığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Sudan'da kanun ve kuralların güçlü olmamasından dolayı kişinin dost ve tanıdıklarının yardımıyla sıkıntılarını aşabildiği, İngiltere'de böyle ilişkilere ihtiyaç olmadığı, kanun ve kuralların güçlü olması insanların başkalarının yardımına ihtiyaç duymamasını sağladığı düşünülebilir. Dolayısıyla bu paylaşım üzerinden, Sudan kanunlar ve kurallar yerine bireysel ilişkilerin öne çıktığı bir Doğu ülkesi, İngiltere ise bireysel ilişkiler yerine kanun ve kuralların egemen olduğu bir Batı devleti imgesi okur zihninde oluşturabileceği söylenebilir.

Gönülsüz Köktendinci'de de Doğu ve Doğular hakkında olumsuz içerik taşıyan kurguların birçok bölümde okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. Böylesi paylaşımlardan biri örnek olarak verilebilir. Cengiz ve Amerikalı misafiri oturdukları Pakistan'daki bir lokantada yemek siparişinde bulunurlar. Hazırlanan yemekler masaya gelir ve bu esnada Cengiz misafirine şöyle bir ifadeye bulunur; “we currently lack wealth, power, or even sporting glory –the occasioanal brilliance of our temperamental cricket team notwithstanding- commensurate with our status as the world's sixht most populous country, we Pakistanis tend to take an inordinate

¹³ “burada, bu ülkede arkadaşlara ihtiyacın olur. Onlar olmadan hiçbir yere gidemezsin. İngiltere'deki gibi değildir.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

pride in our food” (Hamid, 2008: 115).¹⁴ Cengiz’in bu sözünden Pakistanlıların - dolayısıyla Doğuluların- kültürel, sanatsal, bilimsel ve daha birçok konuda başarılı olamadıklarından dolayı yemekleriyle övündükleri anlamı çıkmaktadır. Bu sözler, Doğuluları yemeyi, içmeyi ve cinselliği önemseyen bir toplum olarak yansıtan oryantalist söylemleri hatırlatmaktadır. Bu yüzden yapılan paylaşım oto-oryantalist bir yaklaşım biçimi olarak açıklanabilir.

Konuyla ilgili son söz olarak, incelemesi yapılan her üç romanın farklı farklı bölümlerinde Doğunun ve Doğulu toplumun olumsuz içeriklerle okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. Eser yazarlarının Doğulu ve Müslüman olmalarından hareketle söz konusu kurguları oto-oryantalist yaklaşımlar olarak değerlendirmek mümkündür.

Aidiyet Sorunu

Ötekileşmede aidiyet sorunu önemli bir konudur. Kişi ve kişilerin kendi toplumlarına, kültürlerine yabancılaşmaları aidiyet konusunda tereddüt yaşamalarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. Söz konusu durum, incelemesi yapılan eserlerden verilecek örnekler üzerinden de somut bir şekilde konulabilir. *Koca Ren*’de aidiyet sorunu Adem’in eğitim gördüğü okuldaki bir ders üzerinden kurgulanır:

“Herr Toprak ayrı sıkıyor. [...] Bugün size güzel bir yazma konusu vereceğim! İkişer sayfa dolduracaksınız. Konu! Türk doğduğunuz için neden çok mutlu olduğunuzu açıklayınız. [...] Az daha patlayacaktım: Buyur kendin açıkla! Mutlu muyum ben? Yurdumdan uzaklarda, içinde bulunduğum koşulları düşünüyor musun Herr Toprak? [...] Emine parmak kaldırdı: Ben öğretmenim, asla mutlu değilim! Bu durumda yalan mı yazacağım? Kızım niçin yalan yazacaksın? Kendin belki kendini mutlu görmüyorsun, mutsuz insanlar her toplumda vardır. Ama Türk olduğumuz için hepimiz mutluyuz! Anladım: siz bizim doğuşumuzu soruyorsunuz öğretmenim! Ama insanın elinde mi İtalyan, Alman, Avusturyalı doğmak yada Türk doğmak? Elimde olabilse ben mutlu olabileceğim bir ülkede doğmak isterdim” (Baykurt, 2003: 133-134).

Bu satırlarda aidiyete vurgu yapılmıştır. Herr Toprak’ın istediği çalışma konusuna itiraz eden Emine ve Adem’in kendilerini köken olarak bir yere tam oturtamamaları sorunun temelini oluşturmaktadır.

Cinlerle Yolculuk’ta da aidiyet konusuna çok fazla gönderme yapıldığı söylenebilir. Söz gelimi Yasin’in, oğlu Leo’yu da yanına alarak Avrupa seyahatine çıkmasında temel neden aidiyet sorunudur. Yasin’in, kendisinin yaşadığı ya da karşılaştığı sıkıntılara oğlunun gelecek yaşamında maruz kalmaması en önemli hedefidir. Bu yüzden böyle bir seyahate çıkmayı önemli görmekte ve çok anlam yüklemektedir:

“I want him to learn about this place, this continent. [...] Love it or loathe it he would have to learn to deal with it, this thing we call Europe. [...] Whether he decides to live his life here or not. This is where he was born. I was not. I came here, and my

¹⁴ “biz mevcut durumda, dünyanın altıncı en yoğun nüfusuna sahip olarak refah, güç ya da -kriket takımımızın bazı başarıları hariç- spor konusunda kazanımlardan mahrumuz. Belki de bu yüzden biz Pakistanlılar yemeklerimizle aşırı gurur duymaktayız.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

fate is tried to soil of this continent in ways that I have never entirely understood. [...] I wander about with mental framework of a transient, an outsider, not seeing anywhere. He belongs. He has a place, in as much as any of us have a place in the world” (Mahjoub, 2004: 22-23).¹⁵

Yasin bu sözleriyle, oğluya yaptığı Avrupa seyahatinin temel gerekçesine vurgu yapmaktadır. Kendisi Avrupa’da aidiyet sorunu yaşadığını doğrudan ifade etmektedir. Ancak Yasin, oğlunun Avrupa’da doğmakla zaten buraya ait olduğuna, söz konusu seyahatle birlikte kıtayı daha yakından tanınmasını sağlayıp aidiyet sıkıntısı yaşamayacağına dair bir kanaat taşımaktadır.

Yasin’in yaşadığı aidiyet sorununa eserin pek çok yerinde göndermeler yapılmaya devam edilir. Söz gelimi Yasin ve ablası Yasmina arasında aidiyet sorunu önemli tartışma konularından biridir. Yasmina’nın “you’ll never belong here. You will wind up being stranger to everyone, even your own children” (Mahjoub, 2008: 146)¹⁶ sitemi Yasin’i çok fazla etkilemiştir. Hatta bu durumu kendisi de “the cruel truth of her words struck home and I was left motionless and silent long after the car had gone” (Mahjoub, 2008: 146)¹⁷ sözleriyle dile getirmektedir. Hatta Yasin kendisindeki aidiyete yönelik hisleri yaptığı bir cami ziyareti üzerinden şöyle ifade eder:

“This sense of belonging catches me off balance. I am not sure what I had been expecting. Churches I am clear about. I visit them for the architecture. [...] But I didn’t come in here for the nineteenth-century industrial architecture, and religious sentiment has never been great conviction of mine. So what am I doing here” (Mahjoub, 2004: 111)?¹⁸

Yasin ait olduğu dini bilme, anlama ve yaşama konusunda kendisinde bir eksiklik olduğunu kabullenmesine rağmen cami ziyaretinden neden böyle etkilenmiş olduğuna kendisi de şaşırılmaktadır. Yasin’in bu durumu özünde taşımış olduğu aidiyete bir vurgu şeklinde düşünülebilir.

¹⁵ “Ben Leo’nun bu yer, bu kıta hakkında bilgi sahibi olmasını istiyorum. [...] Sevse de, sevmese de, Avrupa denilen bu kıtaya mücadele etmeyi öğrenmesi lazımdır. [...] Yaşamını burada sürdürmeye devam etse de, etmese de, burası onun dünyaya geldiği yerdir. Ben Avrupa’da doğmadım, Avrupa’ya geldim. Kaderim, kesinlikle tam olarak anlayamadığım bir şekilde bu kıtanın toprağıyla ilişkilidir. [...] Ben, geçici bir yabancı zihin yapısıyla ortalıkta boş boş dolaşiyor, kendimi hiçbir yere bağlı göremiyorum. Leo ise bir yere ait. Dünyada bizim gibi insanların sahip olmak istedikleri bir yere o sahiptir.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

¹⁶ “sen kesinlikle bu topluma ait olmayacaksın, herkes için bir yabancı olacaksın, hatta kendi çocuklarının gözünde bile.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

¹⁷ “ithamlarının acımasız gerçekliği beni felaket yaraladı. O arabasıyla gittikten sonra uzun bir süre evde kendi başıma sessiz ve hareketsiz öylece kalakaldım.” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

¹⁸ “Bu aidiyet duygusu, beni gafil avlamaktadır. Ne umduğumdan emin değilim. Kiliseleri, çok açık bir şekilde mimarilerinden dolayı [...] ziyaret ediyorum. Ancak buraya on dokuzuncu yüzyıl endüstriyel mimarisi için gelmedim. Dini hassasiyetlerim asla bende kuvvetli bir inanç oluşturmamıştır. Öyleyse benim burada bulunma nedenim ne?” (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

Gönülsüz Köktendinci adlı romanda da konunun birçok bölümde işlendiği görülmüştür. Cengiz, iş arkadaşlarıyla birlikte Yunanistan'a düzenlenen bir geziye katılır ve burada tarihî, kültürel mekânları hep birlikte rehber eşliğinde ziyaret ederler. Burada yer alan bir mekânın özellikleri hakkında bilgi verilirken Cengiz, kendisinde aidiyete yönelik hislerin oluştuğunu fark eder. Rehber söz konusu yapının Müslüman saldırılarından korunmak amacıyla Yunanlılar tarafından inşa edilmiş bir kale olduğunu vurgular. Bu esnada Cengiz "how strange it was for me to think I grew up on the other side" (Hamid, 2008: 26)¹⁹ şeklinde bir düşünceyi içinden geçirir. Cengiz'in böyle bir hisse kapılması, onda meydana gelen aidiyetle ilişkili bir durumdur.

Eserde işlenen bir diğer aidiyet örneği, 11 Eylül saldırıları sonrası Müslümanların Amerika'da yaşadıkları sorunlar üzerinden işlenir. Amerika'da Müslümanlar, 11 Eylül saldırılarından dolayı aşağılayıcı, küçük düşürücü yaklaşımlara hedef olmakta, fizikî ve sözlü saldırılara maruz kalmaktadırlar. Söz konusu durum Cengiz'in de kulağına gelmekte, ancak o böylesi sorunları kabullenmek istememektedir:

"I wonder now, sir, whether I believed at all in the firmness of the foundations of the new life I was attempting to construct for myself in New York. Certainly I wanted to believe; at least I wanted not to disbelieve with such an intensity that I prevented myself as much as was possible from making the obvious connection between the crumbling of the world around me and the impending destruction of my personal American dream" (Hamid, 2008: 106).²⁰

Cengiz, her ne kadar kabullenmek istemese ya da görmemezlikten, duymazlıktan gelmeye çalışsa da, farklı zamanlarda karşılaştığı olaylarla kendisi de söz konusu sıkıntılara maruz kalmaya başlar. Yaşadığı sıkıntıların etkisiyle Cengiz, kendisinde aidiyet sorunlarının çok daha fazla ortaya çıkmaya başladığını ifade eder ve kendi kendine "I lacked a stable core, I was not certain where I belonged in New York, in Lahore, in both, in neither" (Hamid, 2008: 168)²¹ demekle yaşadığı aidiyet konusundaki tereddütlerini dile getirmiş olur.

Aidiyete yönelik sorunların her üç eserde farklı karakterler üzerinden dile getirildiği tespit edilmiştir. Yazarların bu tür kurgular üzerinden ötekileşmenin arka planına vurgu yapmış oldukları düşünülebilir. Böylelikle ötekileşme ile yaşanan sorunlar arasında ilişki kurulmuş olup insanların ötekileşmelerinin maruz kaldıkları sıkıntılardan da kaynaklanabileceği okurlara gösterilmeye çalışılmıştır denebilir.

¹⁹ "Duvarın diğer tarafında büyümüş olduğumu düşünmek, bana oldukça garip bir duygu yaşattı!" (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

²⁰ "Newyork'ta kendim için kurmaya çalıştığım yeni yaşamın temellerinin tamamen sağlam olup olmadığını şimdi merak ediyorum. Bu temellerin sağlam olduğuna kesinlikle inanmak istiyordum. Çevremde çökmekte olan dünya ile her an yıkılacak kişisel Amerikan rüyam arasında doğrudan bir bağlantı kurmuyorum, özellikle bunu kurmaktan mümkün merteye kaçınıyordum. En azından bunu kabullenmemeye kendimi inandırmak istiyordum." (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

²¹ "istikrarlı bir özden mahrumdum. Nereye ait olduğumu kesin bilmiyordum. Newyork'a mı, Lahora mı, her ikisine mi, hiçbirine mi?" (Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.)

Sonuç

Ötekileşme, bireyin kendine, toplumuna, kültürüne farklı bir gözle bakması, bir yabancı gibi yaklaşım sergilemesidir. Bu yüzden ötekileşme, yabancılaşma olarak da açıklanmaktadır. Ötekileşen/yabancılaşan kişi ve kişiler aidiyet hissettikleri sosyal, kültürel vb. unsurları aşağılamakta, bunlarla utanma duygusuna kapılabilmektedirler.

Ötekileşmeye yol açan pek çok unsur vardır. Bazen bu duruma okunan bir roman ve hikâye, kimi zaman izlenen bir dizi ve film, bazı vakitler dinlenen bir türkü ve şarkı, bazen bulunulan ya da etkisine girilen ortam, kimi zaman ise arkadaşlık edilen kimseler sebep olabilmektedirler. Ayrıca ötekileşme bireysel anlamda meydana gelebildiği gibi, toplumsal bakımdan da ortaya çıkabilmektedir. Söz gelimi Doğulu bazı toplumlardaki ileri derecede var olan Batı hayranlığını, Batılı ülkelerde yaşama isteğini, Batılılara benzeme, onları taklit etme gibi olguları ötekileşme, kendi kültürel ve sosyal varlıklarına bir yabancılaşma olarak ifade etmek mümkündür.

Bireysel ve toplumsal yaşamda önemli konulardan biri olan göç ve göçmenlikle ötekileşme arasında önemli bir bağın olduğu söylenebilir. Farklı farklı gerekçelerle köyünden, şehrinden, ülkesinden, kıtasından ayrılarak başka bir mekâna yerleşen ve değişik bir sosyal, kültürel ortama giren insanların, söz konusu değişikliğin kendilerine de yansıtacağı ve bunun birden olmasa bile zamanla meydana geleceği muhakkaktır. Dolayısıyla göçmen girdiği, yaşamaya başladığı atmosferin yansımalarını giyim kuşamından yeme içme alışkanlıklarına kadar, oturup kalkmasından konuşup dinlemesine kadar hemen her eyleminde görecektir. Söz konusu durum göç eden ilk kuşağın yaşamında uzun bir zaman içerisinde meydana gelmiş olsa da kuşaklar ilerledikçe anılan etkinin ve yol açtığı değişim ve dönüşümün daha hızlı bir biçimde oluşacağı söylenebilir.

Ötekileşme sorunu pek çok disipline konu olduğu gibi edebiyat alanında da işlenen önemli temalardan biridir. Edebiyat sahasında ötekileşme sorunu roman, hikâye gibi kurgusal özellik taşıyan eserlerle ortaya konulduğu gibi hatıra, anı şeklinde de topluma yansıtılmakta, olgu böyle çalışmalar üzerinden okurlara sunulabilmektedir. Böylece edebî bakış açısıyla yoğrulmuş ötekileşme/yabancılaşma konusu hem okurun bilgilenmesini sağlamak hem de estetik bağlamda zevk almasını sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada ötekileşme sorunu Fakir Baykurt'un *Koca Ren*, Jamal Mahjoub'un *Cinlerle Yolculuk* ve Mohsin Hamid'in *Gönülsüz Köktendinci* adlı romanlarında nasıl işlendiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda her üç eserde ötekileşmenin/yabancılaşmanın birçok karakter yoluyla ve farklı örneklerle kurgulanarak okurlara sunulduğu belirlenmiştir. *Koca Ren*'de karakterlerden bazılarının kendilerinde meydana gelen ötekileşmenin farkında oldukları, kimileri ise buldukları çevrenin etkisiyle değişim ve dönüşüm geçirdiklerini fark etmedikleri görülmüştür. *Cinlerle Yolculuk*'ta ötekileşme çoğunlukla Yasin karakteri etrafında ortaya konulmuş ve özellikle Yasin ve ablası Yasmina arasında meydana gelen tartışmalar üzerinden konuya vurgu yapılmıştır. *Gönülsüz Köktendinci*'de

ötekileşmeye Cengiz karakteri çevresinde ışık tutulmuş, kahramanın anılan sorunun farkında olduğu ve yer yer bu sorundan kendisini kurtarmaya çalıştığı anlaşılmıştır.

Söz konusu eserlerde yazarlar tarafından ortaya konulan Doğu ve Doğulu imgelerinden bazılarının olumsuz içerikler barındırdığı ve bu yüzden bahsi geçen imgelerin oto-oryantalist bir yaklaşım biçimi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca her üç romanda ötekileşme ile aidiyet sorunu arasında ilişki kurulduğu ve aidiyet konusunda tereddüt yaşanmasının ötekileşmeye yol açabileceğine dair göndermelerin olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Acun, Fatma (2007). “Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960)” *SDE Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, s.91-112.
- Amicis, De Edmondo (2013). *İstanbul*, Çeviren: Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aydın, Mustafa - Özcan, Nihat Ali - Kaptanoğlu, Neslihan (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II.
- Bauman, Zygmunt (2012). *Sosyolojik Düşünmek*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baykurt, Fakir (2003). *Koca Ren*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Ezer, Özlem (2012). *Üç Kadın Seyyahımızın Kaleminden Doğu, Batı ve Kadın*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Fono Modern Sözlük (2001) “Almanca-Türkçe, Türkçe-Almanca”, Fono Yayınları, İstanbul.
- Gautier, Théophile (2007). *İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri*, Çeviren: Nuriye Yiğitler, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Hamid, Mohsin (2008). *The Reluctant Fundamentalist*, Published By the Penguin Group, London.
- Kaya, Ayhan (2006). “Göç: Güvenlik ve Korkunun İktidarı Olgusu” *Uluslararası Göç Sempozyumu*, Sistem Matbaacılık, İstanbul, s. 23-28.
- Kentel, Ferhat (2012). “İslamofobi Vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak” *İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri*, Editörler: Osman Alacahan-Betül Duman, AnkaMat Matbaacılık, Ankara, s. 261-276.
- Kundakçı, F. Seda (2013). “Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi”, *Liberal Düşünce*, Yıl: 18, Sayı: 71, s. 65-79.
- Mahjoub, Jamal (2004). *Travelling With Djinn*, Published by Vintage, London.
- Metin, Abdullah (2013). *Oksidentalizm İki Doğu İki Batı*, Pınar Yayınları, İstanbul.

- Said, W. Edward (2008). *Şarkiyatçılık*, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.
- Şirin, İbrahim (2006). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Taşar, Murat (t.y.). “Batı’nın Kendi Kimliğini İnşa Etme Sürecinde Öteki Olarak Doğulu Kadın ve Harem”, s. 153-175.
- Tosun, Cemal (2016). “Alman Medyasında Müslüman Kadın Algısı”, *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı*, s. 255-269.
- Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ulağlı, Serhat (2006). *İmgebilim “Ötekinin” Bilimine Giriş*, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Uluç, Güliz (2009). *Medya ve Oryantalizm*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce>, erişim tarihi: 17.02.2020.

